

Лакатош Н. Й.,

аспірант кафедри конституційного права та порівняльного правознавства

юридичного факультету

Ужгородського національного університету

ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ЮВЕНАЛЬНИХ СУДДІВ У РАМКАХ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню змісту кваліфікації ювенальних суддів у міжнародно-правових актах. Досліджується питання правового регулювання цього явища в міжнародних джерелах права в рамках реалізації концепції новітнього підходу у правовідношенні до неповнолітніх. Аналізуються основи мультидисциплінарного підходу в аспекті кваліфікації та професійної підготовки ювенальних суддів.

Ключові слова: кваліфікації ювенальних суддів, ювенальна юстиція, мультидисциплінарний підхід, правосуддя у справах неповнолітніх, дружнє до дітей правосуддя.

Постановка проблеми. Метою сучасного правосуддя є справедливості, а саме її відновлення, що відбувається згідно з законами, шляхом винесення судом обґрунтованого рішення та подальшого його виконання. Заслугує на увагу думка Голови Верховного суду України, кандидата юридичних наук, Заслуженого юриста України Я.М. Романюка, який зазначає, що «зміст поняття судочинства в широкому розумінні виходить за межі виключно процесуальних повноважень та торкається таких питань, як: організація судової влади; особливості побудови, фінансування та функціонування вже цілісної судової системи; *питань призначення суддів, їх професійної придатності та показників поведінки*». Дані питання, на жаль, у більшості випадків відповідають європейським стандартам лише за формою, а не за змістом. Саме через це виникає потреба у глибокому реформуванні, а міжнародні стандарти та норми є якнайкращим орієнтиром та мають бути у пріоритеті у виробленні власної стратегії розвитку судочинства в Україні [1, с. 9–10].

Особливе значення дане питання набуває у дослідженні ролі та місця ювенального судді. Адже наукова розробка концепції ювенального суду в Україні, в аспекті його ефективності та дієвості, передбачає необхідність відповідності міжнародним стандартам, які встановлюють цілий ряд вимог до кваліфікації суддів.

Отже, значимість теми дослідження підкріплюють численні нормативно-правові акти, та лише їх перелік зайняв би декілька сторінок.

Мета статті – зосередження уваги на тих актах, які мають особливий вплив на формування інституту ювенальної юстиції та регулюють питання кваліфікації ювенальних суддів, що і є предметом нашого дослідження. Вони є визначальними, оскільки одними з перших передбачили такі ідеї, які раніше не були закріплені в жодних нормативно-правових актах, були результатом більш ніж десятирічної роботи та стали прикладом зародження нового правового інституту, що в практичному розумінні передбачило численні оновлення в правовій системі Європи.

Виклад основного матеріалу дослідження. 29 листопада 1985 р. був прийнятий міжнародно-правовий акт «Мінімальні стандартні правила ООН стосовно відправлення пра-

восуддя у справах неповнолітніх», більш відомий за назвою «Пекінські правила» [2].

Поява «Пекінських правил», безперечно, є результатом закріплення процесу цілого десятиріччя і точкою запуску певного новітнього процесу, зумовленого і часом, і сформованими ідеями. Лейтмотивом даного акту виступала глобальна реформа системи притягнення до кримінальної відповідальності неповнолітніх, яка мала на меті серйозні зміни національних законодавств на основі цих рекомендацій для забезпечення максимального рівня благополуччя неповнолітнього (ст. 1.3 «Пекінських правил») [2, с. 1].

У «Пекінських правилах» передбачена необхідність розгляду справ *спеціалізованим органом*, що відображає принцип спеціалізації ювенальної юстиції. Так, справи, де фігурує неповнолітній, повинен розглядати «спеціалізований компетентний орган влади», до якого належать і інші альтернативні органи влади у справах неповнолітніх, а не виключно суд (ст. 14 «Пекінських правил»). Окремими пунктами зазначено про необхідність *спеціальної підготовки*, наявності *професійних навиків та кваліфікації* у співробітників цих спеціалізованих органів (ст. 1.6, 6.3, 12, 22 «Пекінських правил») [2, с. 1, 4, 7–9, 13].

Як зазначає І.В. Предеїна, сьогодні правосуддя у справах неповнолітніх в аспекті форми його організації в світі може відрізнятися, але все воно має дві спільні ознаки: по-перше, воно створено виключно для розгляду справ неповнолітніх та з метою забезпечення їх прав та законних інтересів; по-друге, працівники такого суду повинні мати спеціальні знання та професійну підготовку [3, с. 123].

Так, ст. 12. «Пекінських правил» визначає, щоб «*органи діяли кваліфікованим та необхідним чином <...>*, що сприятиме забезпеченню ефективного попередження злочинності та покращенню рівня правового ставлення до неповнолітніх», а з метою забезпечення відповідного рівня такої кваліфікації необхідним є «*систематичний розвиток та координація служб правосуддя*» (ст. 1.6). А вже більш детально питання професіоналізму та підготовки персоналу розглянуто в ст. 22., де зазначено про необхідність використання «*професійної підготовки, навчання в процесі роботи, курсів перепідготовки, інших видів навчання*» (п. 22.1.), що сприятиме забезпеченню високого рівня професійної компетентності. У коментарі до статті вказано, що особи повинні мати мінімальну підготовку в сфері права, соціології, психології, кримінології та інших наук про поведінку. *Ця вимога має таку ж важливу роль, як і організаційна спеціалізація та незалежність компетентного органу влади* [2, с. 1, 7, 13].

Таким чином, головна ідея Пекінських правил вміщується в більш ніж сторічну фразу, яку ми пов'язуємо з ім'ям італійського вченого-правника Чезаре Беккарія: «Краще злочин попереджати, ніж карати. Це є основною метою кожного вдалого

законодавства». Дана теза, включаючи в себе питання превенції та виховання як одних із основних аспектів ювенальної юстиції, безперечно, зумовлює необхідність вищезрозглянутої спеціалізації та наявності необхідної кваліфікації.

Д. Коргі та Д. Тессарі теж вдало сформулювали необхідність спеціальної методології в роботі ювенального судді, адже його основною задачею є оцінка ситуації, а завданням – не лише дослідження минулого неповнолітнього, але і саме «планування та конструювання його майбутнього» [3, с. 124].

Отже, професійна компетенція ювенальних суддів, по-перше, є необхідним елементом забезпечення неупередженого правосуддя та ефективного його відправлення; по-друге, має відповідати сучасним принципам ювенальної юстиції (наприклад, виховний принцип, принцип індивідуалізації); що зумовлює необхідність розширення сфери знань суддів, тобто закріплення ряду вимог до їх кваліфікації.

Наступним міжнародно-правовим актом, який стосується теми дослідження, є Керівні принципи ООН для попередження злочинності неповнолітніх від 1990 р., прийняті в м. Ер-Ріяд. В *«Ер-Ріядських правилах»* передбачені головні принципи попередження злочинності неповнолітніх, що у ст. 1.1. визначено як «головну мету кримінальної політики». Питання, які варті уваги, – це «орієнтація на потреби дітей» (ст. 1.1. *«Ер-Ріядських правил»*), «забезпечення гармонійного розвитку дитини» (ст. 1.2. *«Ер-Ріядських правил»*), за необхідності «поміщення неповнолітнього з раннього віку в центр попереджувальної програми» (ст. 1.4. *«Ер-Ріядських правил»*), «розроблення нових стратегій попередження злочинності» (ст. 1.56 *«Ер-Ріядських правил»*).

Порушуючи проблему соціалізації неповнолітніх та генеральної превенції, міжнародно-правовий акт наголошує, що питаннями у справах неповнолітніх мають займатися лише *добре підготовлені спеціалісти*, адже процес щодо них є вирішальним досвідом, таким чином, спеціалісти мають «визначати та врахувати потреби неповнолітніх» та «володіти і застосувати найкращий правовий засіб (програми допомоги) щодо них, з метою уникнення їх зіткнення із системою правосуддя». Все це передбачає *наявність кваліфікованого персоналу* (ст. 9) та *співпрацю і взаємодію з іншими органами на «міждисциплінарному рівні»* (ст. 60) [4].

Декларація Леувені була прийнята на міжнародній конференції в 1997 р., де вперше було озвучено питання про відновне правосуддя у справах неповнолітніх. В аспекті ювенальної юстиції можемо сказати, що ст. 8 Декларації також передбачає необхідність відповідного *навчання спеціалістів* для забезпечення високого рівня використання нових моделей роботи та постійного розвитку нових засобів правового впливу, *створення відповідної інфраструктури* [5].

Серед різних рекомендацій, прийнятих Радою Європи, хочемо виділити *Рекомендацію Про ранню психосоціальну інтервенцію № 20 від 2000 р.* Дана Рекомендація поставила на новий рівень питання попередження злочинності неповнолітніх. Даний акт розрізняє питання про протидію злочинцям (prevention of criminality) та попередження злочинності (prevention of crime). Враховуючи це подвійне завдання, акт виходить на питання ранньої психосоціальної інтервенції. Для нас є ключовим той момент, що інтервенцію потрібно проводити таким чином, що вона відповідала ряду вимог (IV. Ст. 11–17), а дотримання основ мінімальної інтервенції, уникнення стигматизації потребує знову ж таки наявності *спеціальних знань*, взаємодії з іншими органами (ст. 14, ст. 16) та участь у навчаннях і тренінгах [6].

У 2000 р. була прийнята *Віденська декларація*, 31 січня 2002 р. були розроблені *«Плани дій щодо виконання Віденської декларації про злочинність та правосуддя: відповіді на виклику XXI ст.»*. Декларація в аспекті попередження злочинності у такій цільовій групі, як неповнолітні, звертається до питань укріплення систем ювенальної юстиції в країнах-учасницях Декларації, чому присвячена ст. 24 Декларації та 12 розділ Плану дій. Так, ст. 38.с. передбачає необхідність «укріплення системи правосуддя у справах неповнолітніх», у «розробленні комплексних національних стратегій відправлення правосуддя» (38.d.), необхідно враховувати елемент «перевиховання» та «реабілітації» неповнолітніх (38.e.), сприяти ресоціалізації та реабілітації неповнолітніх (38.e). Враховуючи дані тенденції, на національному рівні необхідно сприяти *посилению системи ювенальної юстиції, запровадженню програм та тренінгів розвитку* (39.a.) [7].

Так, Європейський Союз надалі показує своє ставлення до даного питання через прийняття у посередництві з *Радою Європи у 2010 р. Керівних принципів щодо правосуддя, дружнього до дітей*, покликаних допомогти членам ЄС у покращенні захисту прав дитини у судовому процесі.

Керівні принципи Ради Європи від 2010 р. з прав дитини подають конкретне керівництво щодо участі дитини у судовому процесі. Однією із рис Керівних принципів Ради Європи є те, що для забезпечення ефективної участі дитини у судовому процесі *необхідним є контакт дитини зі спеціалізованими та навченими професіоналами*, інформування, заслуховування та захист ними дитини. У такому ракурсі професіонали *потребують спеціального навчання щодо розуміння потреб дитини, її прав, особливостей технік спілкування, забезпечення процесу, дружнього до дитини, враховуючи особливості віку дитини та особисті обставини*.

Даний акт є вершиною наукових та практичних розробок на тему ювенальної юстиції за останні роки. Саме в ньому розглядається питання *мультидисциплінарного підходу в ювенальній юстиції*, що стосується як навчання, так і співпраці з іншими органами [8].

Отже, була запропонована така кримінально-політична реформа, як *гуманізація системи правосуддя*, внаслідок якої «ювенальна юстиція має слугувати не лише засобом перевірки, залякування та покарання, але й сприяти формуванню більш високого рівня моральності суспільства та виступати інструментом внутрішнього благополуччя держави, запобігання злочинності, припинення антисоціальних дій, дотримання основних прав та законних інтересів людини», а *центральною елементом буде саме ювенальний суддя*.

Не всі проаналізовані міжнародні акти стали загальнообов'язковою частиною законодавства нашої держави, але їх вплив та значимість як джерела права в сфері ювенальної юстиції є безперечним. Дані акти можемо сприйняти як сумарність європейської досвіду в цій площині.

Через інтеграцію, тобто поєднання стратегій національного та європейського рівня, з'являється можливість більш ефективної роботи системи та вироблення власної стратегії розвитку. У XXI ст. цьому сприяють новітні технології та нові форми комунікації, міжнародні мережі.

Про що ж свідчать дані акти? Якщо коротко – то про постійну та динамічну зміну в суспільстві. Якщо більш детально, то вони є поглядом на наше спільне майбутнє – так, дані акти відійшли від минулого репресивного підходу та відкрили

двері перед відновним правосуддям. Зміни спостерігаються на численних фронтах, а суд у даному разі зайняв центральне та керівне місце.

Таким чином, сьогодні у міжнародному правовому просторі вже існує ряд затверджених стандартів, які визначають вимоги до ювенальних суддів, встановлюють основи дієвої та неупередженої судової системи, зокрема регулюють питання підготовки та кваліфікації суддів у справах неповнолітніх та встановлюють вимоги до системи ювенального правосуддя загалом.

Але все ж таки нині, незважаючи на міжнародне законодавче регулювання, національні правові системи відрізняються як у визначенні правового статусу неповнолітнього під час судового процесу, так і щодо стандартів цього правовідношення. Особливе правове ставлення до неповнолітніх у судовому процесі лишається невирішеним питанням.

Багато хто стверджує про оціночний характер поняття «кваліфікації» та його суто декларативний характер закріплення. Звідси випливає потреба в чіткому закріпленні в національному законодавстві необхідних галузей знань та наявності практичного досвіду, якими повинен володіти ювенальний суддя.

Висновки. Отже, коли основною метою виступає зміцнення захисту такої частини населення, як неповнолітні, постає питання про професійні вимоги до ювенальних суддів. Це, з одного боку, зумовлює наявність «спеціалізації органів», тобто правосуддя у справах неповнолітніх має здійснюватися виключно ювенальним судом та/або за участю інших альтернативних органів. З іншого боку, обов'язковою стає наявність «спеціальної кваліфікації» ювенальних суддів, яка передбачає цілий ряд питань:

- необхідним є чітке законодавче закріплення галузей знань, професійних навичок та практичного досвіду, якими повинен володіти ювенальний суддя;

- використання «мультидисциплінарного підходу» як у навчанні та в безпосередній роботі із неповнолітнім, так і в співпраці та координації діяльності ювенального судді з іншими органами;

- реалізація нових стандартів та використання інноваційних правових інструментів, що передбачає постійне навчання суддів, участь у тренінгах, курсах, розроблення власних моделей роботи та підвищення кваліфікації загалом.

Література:

1. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства. Київ, 2015. 708 с.
2. UN Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice. The Beijing Rules, adopted by the General Assembly Resolution 40/33/1985. URL: <http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/beijingrules.pdf>.
3. Предеина И.В. Правовые и теоретические основы развития ювенальной юстиции в России: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Саратов, 2005. 259 с.

4. United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency. The Riyadh Guidelines, adopted by the General Assembly Resolution 45/112/1990. URL: <http://www.un.org/documents/ga/res/45/a45r112.htm>.
5. Declaration of Leuven on the advisability of promoting the restorative approach to juvenile crime. Made on the occasion of the first International Conference on Restorative Justice for Juveniles. Potentialities, Risks and Problems for Research. Leuven, May 12–14 1997. URL: https://www.academia.edu/18161807/Declaration_of_leuven.
6. Recommendation № R (2000) 20 of the Committee of Ministers to member States on the role of early psychosocial intervention in the prevention of criminality. Adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 5 October 2000 at the 724th meeting of Ministers Deputies and the explanatory memorandum. URL: <https://rm.coe.int/09000016804f9b17>.
7. Plans of action for the implementation of the Vienna Declaration on Crime and Justice: Meeting the Challenges of the Twenty-first Century. Resolution adopted by General Assembly 56/261/2002/. URL: <https://www.un.org/ruleoflaw/files/4r3e.pdf>.
8. Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей, прийняті Комітетом міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 р. і пояснювальна записка. URL: <https://rm.coe.int/16804c2188>.

Лакатош Н. Й. Вопросы квалификации ювенальных судей в рамках международно-правовых актов

Аннотация. Статья посвящена исследованию содержания квалификации ювенальных судей в международно-правовых актах. Исследуется вопрос правового регулирования этого явления в международных источниках права в рамках реализации концепции новейшего подхода в правоотношении к несовершеннолетним. Анализируются основы мультидисциплинарного подхода в аспекте квалификации и профессиональной подготовки судей.

Ключевые слова: квалификация ювенальных судей, ювенальная юстиция, мультидисциплинарный подход, правосудие в делах несовершеннолетних, дружественное к детям правосудие.

Lakatosh N. Qualifications of juvenile judges in the framework of international legal acts

Summary. The article investigates the content of the qualification of juvenile judges in international legal acts. In the article, questions of legal regulation of this phenomenon in international sources of law are investigated within the framework of the concept of the newest approach in the legal relationship to juveniles. The bases of the multidisciplinary approach in the aspect of qualification and professional training of juvenile judges have been analyzed.

Key words: qualification of juvenile judges, juvenile justice, multidisciplinary approach, justice in cases of juveniles, child-friendly justice.